

Методика вивчення стану психофізичної готовності дітей із ДЦП до навчання

В умовах безперервної спеціальної освіти в Україні, оновлення її змісту простежуються протиріччя між соціальною значущістю підготовки дитини з особливими потребами до шкільного навчання і недосконалістю, а часто й відсутністю належної підготовки в дошкільний період.

Особливо це стосується дітей із церебральними паралічами, у яких структура порушень, крім рухових і мовленнєвих, містить специфічні відхилення у психічному розвитку. У найскладніших випадках такі діти виховуються і навчаються в умовах сім'ї.

Відхилення в психічному розвитку значною мірою зумовлені недостатністю у дітей практичної діяльності та соціального досвіду, комунікативних зв'язків з оточуючими, неможливістю здійснення повноцінної ігрової діяльності (О.Мастюкова, М.Іпполітова, Р.Бабенкова та ін.). Ця категорія дітей особливо потребує індивідуальної допомоги, підтримки як в умовах сім'ї, так і на початковому етапі спеціального навчання.

Психофізична готовність дитини до шкільного навчання охоплює комплекс якостей і характеристики, які свідчать про її досягнення у фізичному, моторному, інтелектуальному розвитку, особистісній і соціально-психологічній зорієнтованості (В.Худик, Н.Стадненко, Т.Ілляшенко, А.Обухівська).

Результати комплексного вивчення цих показників ми розглядаємо як діагностичну основу для розробки індивідуальної системи корекційної та навчально-виховної діяльності вчителя.

Показниками психофізичної готовності дитини з ДЦП до шкільного навчання обрано комплекс якостей і характеристик, які свідчать про її досягнення у таких сферах:

- фізичний і психомоторний розвиток;
- особистісна і соціально-психологічна зорієнтованість;
- інтелектуальний розвиток.

Ми розробили детальну методику дослідження кожного із названих показників, щоб отримати емпіричний матеріал для характеристики стану готовності дитини з ДЦП до навчання. Серед них:

1. Рівень розвитку навчально значущих функцій:

- а) розвиток фонематичних уявлень;
- б) розвиток зв'язного мовлення;
- в) координація рухів у системі «око — рука»;
- г) обсяг зорового сприймання.

2. Інтелектуальний розвиток:

- а) найпростіші судження;
- б) поняття про предмети чи події;
- в) рівень узагальнень;
- г) вміння слухати дорослого;
- д) концентрація уваги;
- є) пам'ять.

У дослідженні використовувалися наступні методи: бесіда, тестування, вивчення продуктів творчої діяльності учня (малюнків), опитування, спостереження.

Результати обстеження учнів фіксуються у протоколах, кількісно та якісно аналізуються. Методика вивчення кожного з параметрів охоплює:

- повідомлення дитині конкретного завдання;
- інструкцію щодо виконання цього завдання;
- стимульний матеріал (словесний, дидактичний);
- критерії оцінювання рівня їх виконання;
- описи-еталони тих рівнів, які ми можемо виявити у дітей.

Опишемо детальніше методику вивчення рівня розвитку в учнів із ДЦП навчально значущих функцій.

Під час бесіди з'ясовуємо стан фонематичних уявлень дитини. Для цього пропонуємо наступні завдання:

а) виділити в почутому слові спершу голосні звуки, потім приголосні та назвати перший склад.

Стимульний матеріал: О — ля; І — ра; Со — ня; Ка — тя;

б) розкласти малюнки, в назвах яких є заданий звук, на дві групи: в одну групу відібрати малюнки, в назвах яких є звук Ш (шапка, машина, душ, шарф), в другу — малюнки, в назвах яких цього звука немає (зима, літо, весна, осінь);

в) самостійно придумати і назвати слова зі звуком М (наприклад, мама, мир, машина).

Критерії оцінювання: дитина успішно виконала всі завдання — фонематичні уявлення добре сформовані; якщо робить помилки у слуховій диференціації фонем, завдання виконує частково — фонематичні уявлення недостатньо сформовані; якщо не виконує жодного завдання — фонематичні уявлення несформовані.

Дослідження стану зв'язного мовлення дитини охоплює:

а) вміння складати речення за опорними словами. Запропоновані слова: ліс, діти, грибами, в, пішли, за (соловейко, сидить, дерево, на). Дитина отримує настанову, як саме сконструювати речення;

б) самостійне складання оповідання за сюжетними малюнками (казки «Колобок», «Солом'яний бичок»);

в) розгорнутість самостійного мовлення за запитаннями:

— Що ти знаєш про зиму, весну, літо, осінь?

— Чому тобі подобається зима, весна, літо, осінь?

— Чим відрізняються зима від літа, весна від осені?

— Що вранці роблять діти? (Прокидаються, вмиваються, одягаються, снідають).

У процесі оцінювання стану самостійного зв'язного мовлення звертається увага на наступні характеристики:

- вживає одно-, дво- і багатослівні речення;
- вживає прості та складні речення;
- використовує найпростіші мовні звороти;
- граматично правильно будує речення;

- структурно правильно komponує зв'язну розповідь (є зачин, розгортання подій, кінцівка);

- форма викладу — перелік слів або розгорнуте мовлення;

- використовує немовні засоби, міміку, жести замість слів.

Критерії оцінювання:

- розгорнуте мовлення — наявність словникового запасу відповідно до теми завдання; правильне вживання різних граматичних категорій слів (іменників, прикметників, дієслів); уміння будувати речення та розповідь; логічність викладу;

- повне мовлення — є всі компоненти, що й у розгорнутому мовленні, але словниковий запас обмежений, спостерігаються труднощі в побудові розгорнутих речень, виклад недостатньо логічний;

- неповне мовлення — обмежено представлені всі компоненти експресивного мовлення (словниковий запас збіднений, побудова речень порушена, розповідь не зовсім логічна, з одно- чи двослівних речень).

Стан координації в системі «око — рука» досліджується на основі гри «Лабіринт». Дитина має швидко знайти вихід з лабіринту. Далі їй пропонують обвести олівцем контури таких предметів: груші, яблука, гриба, хвилі. Фіксується точність рухів і плавність виконання.

Обсяг зорового сприймання визначається за кількістю виділених об'єктів в малюнках-нісенітницях, малюнках із множиною контурів (зображення круга, квадрата, трикутника, 3 — 5 тварин, що накладені одне на одне). Дитина має назвати або показати фігури, тварин, які вона побачила.

Критерії оцінювання: повний обсяг сприйнятих фігур чи інших зображень, частковий, незначний або відсутній.

Під час виконання всіх завдань проводиться спостереження за вмінням дитини слухати вчителя, розуміти його мовлення, концентрувати увагу на виконанні завдання; запам'ятовувати словесний матеріал, завдання, інструкції.

Отримані результати аналізуються якісно і кількісно. Для цього розроблені еталони рівнів розвитку навчально значущих функцій.

I рівень — дитина має сформовані фонематичні уявлення, словниковий запас, достатній для виконання завдання; вміє складати речення і розповіді; граматично правильно будує речення, вживає доцільні мовні звороти; має точність і плавність у координації системою «око — рука», повний обсяг зорового сприймання.

II рівень — фонематичні уявлення недостатньо сформовані, неправильно вимовляє окремі слова; спостерігаються труднощі у побудові розгорнутих речень; використовує найпростіші мовні звороти; є незначні порушення в системі «око — рука», обсяг зорового сприймання частковий.

III рівень — фонематичні уявлення низького рівня, словниковий запас дуже бідний, вживає переважно одно-, двослівні речення, граматично неправильно будує речення, зв'язне мовлення відсутнє, прагне передати подію жестами або мімікою, немає плавності і точності в системі «око — рука», обсяг зорового сприймання незначний.

До I рівня відноситься найменший процент учнів із ДЦП. Це діти, у яких достатньо розвинені фонематичні уявлення, фонематичний аналіз та синтез.

Вони добре володіють слуховою диференціацією дзвінких-глухих, твердих-м'яких, свистячих-шиплячих звуків; мають розгорнуте мовлення, правильно та логічно будують речення й розповіді; не припускаються помилок при вживанні іменників, прикметників, дієслів.

Ці діти мають збережену координацію в системі «око — рука», можуть обвести контури предметів, орієнтуються у просторі аркуша, виконують завдання точно, однак плавність виконання рухів може порушуватися (особливо при спастичних формах ДЦП).

Учні II (середнього) рівня (значно більша кількість дітей) потребують допомоги у вигляді зразка, орієнтира, стимулювання діяльності з боку вчителя. У цих дітей виявлено розлади фонематичного розвитку, МВР I, II ступенів, дизартрії, дислексії, дисграфії. Координація в системі «око — рука» значно порушена (порівняно з I рівнем). Обсяг зорового сприймання частковий. Прогноз для цієї категорії дітей, безперечно, позитивний.

III рівень виявляється близько у половини учнів. Це діти з важкими формами ДЦП, у яких стан сформованості навчально значущих функцій перебуває на низькому рівні. Фонематичний розвиток має значні відхилення, порушені фонематичні уявлення, аналіз і синтез; наявні важкі форми дизартрії, дислексії, дисграфії, можливе заїкання. Внаслідок порушення координації системи «око — рука» діти повільно, нерозбірливо пишуть або зовсім не можуть опанувати акт письма. Зорове сприймання значно порушено.

Отже, порівневий підхід до вивчення психофізичного розвитку дитини дає змогу розробляти індивідуальні адекватні завдання відповідно до рівня порушення зон ЦНС і допомагає спрогнозувати перспективу корекційного навчання кожної дитини.

Література

1. Козьявкин В. И., Шестопалова Л. Ф., Подкорытов В. С. Детские церебральные параличи. Медико-психологические проблемы. — Л., 1999.
2. Ипполитова М. В. Характеристика звукопроизносительной стороны речи у учащихся с церебральным параличом: Сб. науч. тр. — М.: Изд-во АПН СССР. - 1989. - С. 3-23.
3. Постовойтов Є. П., Радченко Л. Ф. Педагогічна корекція мовно-фізичних вад учнів молодших класів шкіл-інтернатів для дітей із наслідками поліомієліту та церебрального паралічу // Дефектологія. — 1999. — № 1. — С. 26-28.
4. Худик В. А. Диагностика детского развития: Методы исследования. — К.: Освіта, 1992. - 220 с.